

ВУХАНЬ ЗВИЧАЙНИЙ — *PLECOTUS AURITUS*

Номенклатура

Повна наукова назва виду: *Plecotus auritus* (Linnaeus, 1758). Інші поширені наукові назви: немає. Інші поширені українські назви: вухань бурий, вухан.

Ряд Кажани — Vespertilioniformes Zag. (syn. Chiroptera Blumenbach, 1779)
Родина Лиликові — Vespertilionidae Gray, 1821 [триба *Plecotini* Gray, 1866]
Рід Вухані — *Plecotus* Geoffroy, 1813.

Таксономічна характеристика

Один з 6 сучасних видів роду *Plecotus* (Стрелков 1981), один з 2 видів вуханів у фауні України (Загороднюк 1998a). Довгий час під назвою «*Plecotus auritus*» мали на увазі практично всіх палеоарктичних вуханів (Кузякин 1950; 1965), однак для західних колег гетерогенність цієї групи залишалась очевидною (Torral 1958; Lanza 1960 etc.). В усіх зведеннях щодо фауни України згадується як єдиний таксон *Plecotus auritus auritus* L. (Абеленцев і Попов 1956; Сокур 1960; Корнеев 1965; Крижанівський, Ємельянов 1985), в межах якого інколи виокремлюють карпатську форму *Plecotus auritus wardi* (Абеленцев і Попов 1956), що насправді належить до виду *Plecotus austriacus* (див. нижче). Очевидно, що всі описи вуханів з території центральних, південних і східних теренів України відносяться до *Plecotus auritus* s. str., однак наявні матеріали свідчать, що, принаймні, у всіх прикарпатських областях та на Поділлі співіснують обидва відомі в Європі види вуханів (Стрелков 1988b, ця робота).

Біологічна характеристика

Вухань звичайний — середнього розміру кажан, що відрізняється від вуханя австрійського меншими розмірами тіла та світлішим забарвленням; з екстер'єрних ознак діагностичне значення мають також великі надочні горбки, різні заніздрані роздуття, відносно великий перший заікловий зуб (Стрелков 1988a; Загороднюк 1998b). Вухань — типовий мешканець листяних лісів і парків всіх природних зон України (Абеленцев і Попов 1956). Природними місцями оселення є дуплисті дерева. В історичні часи широко розселився

разом з людиною і оселюється в людських будівлях (горища, дахове покриття, щілини дахових каркасів тощо), які надають йому притулок в усі сезони року. Цей вид осілий, місця його зимівлі та літування одні й ті самі. Навесні з початком розвитку яйцеклітин формуються виводкові зграї (звичайно одного виду), в яких нараховують до 10–40 самиць (Абеленцев і Попов 1956). Самці впродовж всього року та самиці в зимовий період займають прохолодніші місця, і взимку вуханів регулярно відмічають в печерах, льохах, шахтах, старих закинутих будівлях, гідроспорудах тощо. В таких зимівельних місцях вухані ніколи не утворюють скупчень і розміщуються поодинокі. Під час сну вухані звичайно складають свої довгі вуха (30–35 мм) під крила, що робить їх менш помітними і запобігає зайвим втратам тепла і вологи. Вилітають на полювання в присмеркові години, політ вуханів повільний і триває недовго; періоди льоту повторюються кілька разів за ніч (*ibidem*). Звичайно воду майже не вживають, отримуючи необхідну кількість вологи зі здобичі. Пожива вуханя різноманітна, але чисельно переважають двокрилі та лускокрилі, зокрема, совки (Абеленцев і Попов 1956).

Оцінка стану та чисельності популяцій

Вухань звичайний — вид нечисельний, і поміж 1138 наявних колекційних зразків кажанів відомо лише 37 особин цього виду, що становить лише 3,3 % (Загороднюк і Ткач 1996). Попри це, вид реєструють у малій але стабільній чисельності повсюди, і його можна вважати типовим видом кажанів лісової зони та антропоценозів усіх природних зон України. На зимівлі в підземних порожнинах вид реєструють регулярно, але в низькій чисельності, що не перевищує кількох до десяти особин на одне зимовище: як на Закарпатті (Покиньючерда 1987; Покиньючерда і Покиньючерда 1997) і Поділлі (Полушина і Боровець 1988; Татаринів 1988; Варгович 1998; дані автора), так і в Придніпров'ї (Абеленцев і Попов 1956; наші дані) та в Криму (Константинов та ін. 1976; Дулицький 1974). Загалом оцінка стану чисельності виду може бути виключно попередньою, що пов'язано з відсутністю достовірних сучасних даних щодо літнього населення вуханів. Результати обліків в містах свідчать про лише поодинокі реєстрації вуханів (Загороднюк 1998с).

Географічне поширення

Вухань звичайний дуже поширений на Україні та в суміжних країнах (Стрелков 1988а-б та ін.). Основна частина ареалу охоплює лісову та лісостепову зони материкової України та лісову (передгірно-гірську) частину Кримського півострова. Ареал виду показано на рисунку, звідки видно, що всі знахідки виду рівномірно розподілені на цій території (рис. 5). Серед знахідок є як літні, так і зимові, і розподіл виду за сезонами року не змінюється. Вимага-

ють перевірки всі матеріали про поширення вуханя на заході та півдні України. Поширена точка зору про Карпати як межу ареалів австрійського («туркестанського») та звичайного вуханів (Абеленцев 1950, Абеленцев і Попов 1956) неправильна, і обидва види широко симпатричні у всіх Прикарпатських і Подільських областях України; до зони їх симпатрії, очевидно, відносяться і південнобережжя Кримського півострова (рис. 5). Ймовірно, що входить в ареал цього виду входить також значна частина степової зони, оскільки антропоценози (зокрема, паркові зони міст) надають всі необхідні умови для оселення дендрофільних кажанів.

Категорія охорони в Україні

Вухань звичайний має охоронний статус згідно з другим додатком до Бернської конвенції (Конвенція 1998). До Європейського (RDBEV 1997) та національного списків (Червона книга 1994) вид не внесено. В зв'язку з наявністю двійникового виду *Plecotus austriacus* необхідно надати їм (отже, і роду вуханів загалом) однакову охоронну категорію, визначивши її як LR (низький ризик; за: IUCN... 1994). За діючою в Україні старою 5-бальною схемою для цього виду запропоновано дати 4 категорію (Загороднюк та ін. 1998).

Зміни стану популяції та фактори вразливості

Хоча загальна частка виду в зборах кажанів з території України є незначною (3,3 %), відмічається стала тенденція до її збільшення впродовж трьох періодів історії дослідження фауни: 1,6–2,6–7,5 % (Загороднюк і Ткач 1996). Однією з тенденцій зміни стану популяції (хоча й слабо виразною) є схильність виду до синантропізації, принаймні, до швидкого освоєння штучних сідал у вигляді будок, які розміщують на деревах (Абеленцев і Попов 1956). Яскраво дендрофільний спосіб життя виду в літній період та повсюдне винищення вікових дерев в результаті так званих санітарних рубок лісу входять у протиріччя, яке можна вирішити лише створенням штучних сідал.

Утримання і розведення у неволі

Звичайний вухань — добре вивчений в умовах неволі вид. Численні повідомлення про умови утримання, бюджет часу, раціон, індивідуальний розвиток узагальнені у першому випуску серії «Фауна України» (Абеленцев і Попов 1956). Певний позитивний досвід утримання вуханів є і в автора, однак цей вид виявився більш вибагливим до умов штучного утримання, ніж вухань австрійський. Взимку та навесні тварини значну частину часу проводять у стані спокою, висячи вниз головою на виступах або вгинах каміння і деревини, добре беруть корм з пінцету (за одне годування знищують 10–20 личинок *Tenebrio molitor*), воду майже не п'ють.

Заходи охорони і рекомендації щодо збереження

Спеціальні заходи охорони для вуханя звичайного не потрібні в зв'язку з позитивною динамікою відносної чисельності виду впродовж останніх десятиліть (див. вище) та тенденціями до синантропізації. Бажаними є розвиток загальної системи моніторингу кажанів на зимовищах та підготовка матеріалів природоохоронного спрямування (листівок, плакатів, програм) з використанням ілюстрацій цього виду як найбільш фотогенічного з наших кажанів [більшість спелеоклубів, діяльність яких не завжди спрямована на охорону кажанів, на своїх емблемах мають саме контур вуханя!].

Прогалини у знаннях про вид в Україні

Всі наявні описи життєвого циклу і життєдіяльності «вуханя звичайного» (Абеленцев і Попов 1956 тощо) відносяться до роду *Plecotus* загалом. Це, насамперед, стосується вуханів Карпатського регіону, Поділля і Кримського півострова, де очевидна наявність обох європейських видів. Вимагають перегляду матеріали і з Закарпаття, що раніше відносились до області поширення вуханя австрійського (Абеленцев і Попов 1956). Необхідним є уточнення видового діагнозу та його адаптація у нові визначники, що дозволить залучити більше дослідників і зібрати більший обсяг інформації про вид.

Цитована література

- Абеленцев В. И. О летучих мышах Закарпатской и других западных областей УССР // Наук. зап. Київськ. держ. ун-ту. — 1950. — Том 9, вип. 6. — С. 59–74. — (Тр. Зоол. музею. Том 2).
- Абеленцев В. И., Попов Б. М. Ряд рукокрыли, або кажани — Chiroptera / Фауна України. Ссавці. — Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. — том 1, вип. 1. — С. 229–446.
- Варгович Р. Зимівля кажанів в гіпсових печерах Буковини і Поділля // Європейська ніч кажанів '98 в Україні. — Київ, 1998. — С. 117–123. — (Праці Теріологічної школи, вип. 1).
- Дулицкий А. И. Численность и проблемы охраны рукокрылых в Крыму // Мат-лы 1-го Всесоюз. совещ. по рукокрылым (Chiroptera). — Ленинград: ЗИН АН СССР, 1974. — С. 63–67.
- Загороднюк І. Систематичний огляд кажанів Східної Європи // Європейська ніч кажанів '98 в Україні. — Київ, 1998а. — С. 32–48. — (Праці Теріологічної школи, вип. 1).
- Загороднюк І. Полівиди кажанів Східної Європи та їх діагностика // Європейська ніч кажанів '98 в Україні. — Київ, 1998b. — С. 56–65. — (Праці Теріологічної школи, вип. 1).
- Загороднюк І. Детекторні облики кажанів у Києві 1997–1998 років // Європейська ніч кажанів '98 в Україні. — Київ, 1998с. — С. 128–133. — (Праці Теріологічної школи, вип. 1).
- Загороднюк І., Жила С., Покиньючерда В. Теріологічна школа-семинар «Ссавці у Червоній книзі» // Вестник зоологии. — 1998. — Том 32, № 5-6. — С. 149–150.
- Загороднюк І. В., Ткач В. В. Сучасний стан фауни та історичні зміни чисельності кажанів (Chiroptera) на території України // Доповіді НАН України. — 1996. — № 5. — С. 136–142.
- Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979 рік). — Київ: Мінекобезпеки України, 1998. — 76 с.

- Константинов А. И., Вишков Ф. Н., Дулицкий А. И. Современное состояние фауны рукокрылых Крыма // Зоол. журн. — 1976. — Том 55, вып. 6. — С. 885–893.
- Корнєєв О. П. Визначник звірів УРСР. Видання друге. — Київ: Рад. школа, 1965. — 236 с.
- Крыжановский В. И., Емельянов И. Г. Класс млекопитающие // В. А. Топачевский (ред.). Природа Украинской ССР. Животный мир. — Киев: Наук. думка, 1985. — С. 197–234.
- Кузякин А. П. Летучие мыши. — Москва: Высш. шк., 1950. — 444 с.
- Кузякин А. П. Отряд рукокрылые. Ordo Chiroptera // Бобринский Н. А., Кузнецов Б. А., Кузякин А. П. Определитель млекопитающих СССР. — Москва: Просвещение, 1965. — С. 79–116 (+ карты у додатку на С. 15–27).
- Покинъчереда В. Ф. Зимове населення кажанів підземних порожнин на території Карпатського біосферного заповідника // Міжнар. аспекти вивч. та охор. біорізноманіття Карпат: Мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. — Рахів, 1997. — С. 148–153.
- Покинъчереда В. Ф., Покинъчереда В. В. Видовий склад та чисельність рукокрилих на зимівлі в окремих підземних порожнинах Карпатського біосферного заповідника // Міжнародні аспекти вивчення та охорони біорізноманіття Карпат: Мат-ли міжнародної наук.-практ. конф. — Рахів, 1997. — С. 154–157.
- Сокур І. Т. Ссавці фауни України та їх господарське значення. — Київ: Держучпедвид., 1960. — 211 с.
- Стрелков П. П. Отряд Chiroptera Blumenbach, 1779 — рукокрылые // Каталог млекопитающих СССР (плиоцен–современность) / Под ред. И. М. Громова, Г. И. Барановой. — Ленинград: Наука, 1981. — С. 31–53.
- Стрелков П. П. Бурый (*Plecotus auritus*) и серый (*Plecotus austriacus*) ушаны (Chiroptera, Vespertilionidae) в СССР. Сообщение 1 // Зоол. журн. — 1988a. — Том 67, вып. 1. — С. 90–101.
- Стрелков П. П. Бурый (*Plecotus auritus*) и серый (*Plecotus austriacus*) ушаны (Chiroptera, Vespertilionidae) в СССР. Сообщение 2 // Зоол. журн. — 1988b. — Том 67, вып. 2. — С. 287–292.
- Татаринюк К. А. Новое местообитание рукокрылых в верховьях Прута // Рукокрылые (морфология, экология, эхолокация, паразиты, охрана). — Киев: Наук. думка, 1988. — С. 96–99.
- Червона книга України. Тваринний світ / Під ред. М. М. Щербака. — Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1994. — 464 с.
- Topal G. Morphological studies on the *os penis* of bats in the Carpathian Basin // Ann. Hist. nat. Mus. Hungar. — 1958. — N. S. 1. — P. 331–342.
- IUCN Red List Categories prepared by IUCN species survival commission. — Gland: The World Conservation Union, 1994. — 21 p.
- Lanza B. Su due species criptiche di Orecchione: «*Plecotus auritus*» (L.) & «*Plecotus wardi*» Thomas (Mammalia, Chiroptera) // Monit. zool Ital. — 1960. — Vol. 68, N 12. — P. 7–23.
- [RDBE] Red data book of European vertebrates. — Strasbourg, 1997. — 154 p. — (Final draft for review: November 28, 1997).

I. Загороднюк